

DE PRIJS VAN VRIJHEID

‘WIJ ZIJN OORLOG HIER NIET MEER
GEWEND’

Een interview met Thea Hilhorst

PSYCHISCHE GEVOLGEN VAN DE
ISOLATIECEL

Ongedocumenteerden in vreemdelingendetentie

HEBBEN WE GELEERD VAN DE
GESCHIEDENIS?

Historisch parallellen en verschillen 1938-2025

Inhoud

8 Honderd jaar mensen-
rechten in 2048

13 Overlevenden in het
nieuwe Syrië

17 Sunny Bergman over
haar nazi opa

20 Verzet koloniaal geweld
in Vancouver

37 De impact van PTSS op
kinderen van veteranen

41 Hofandlezing door
Carola Schouten

50 Magdalena Abakanowicz: De nagalm van trauma

Redactioneel

Vrijheid, een mooi, positief thema voor dit nummer, zo dachten we als redactie anderhalf jaar geleden. Passend bij dit jaar waar we in Nederland 80 jaar vrijheid vieren. Het politieke klimaat verandert echter in rap tempo. Wij leven in West-Europa in een van de langste periodes van vrede die de wereld ooit gekend heeft, maar de vraag hoe lang die periode nog gaat duren klinkt steeds harder. De zogenaamde vanzelfsprekendheid van vrijheid en vrede komt steeds meer onder druk te staan. Dat die vrijheid voor veel mensen wereldwijd überhaupt niet bestaat, wordt ook voor ons steeds meer voelbaar nu gewapende conflicten dichterbij huis plaatsvinden en de discussie bestaat of westerse regeringen niet medeplchtig zijn aan het geweld dat plaatsvindt in het Midden-Oosten.

Over precies die thema's spreekt Thea Hilhorst, hoogleraar humanitaire hulp en wederopbouw, in een interview. Zij beschrijft op een heldere wijze hoe het komt dat het al zo lang vrede is in Europa, maar ook wat maakt dat deze nu onder druk staat. Zij vertelt tevens hoe het komt dat een land, waar de oorlog kort geleden is afgelopen, een hogere kans heeft om opnieuw in een gewapend conflict te belanden. Internationale samenwerking is volgens haar het belangrijkste instrument is om de kans op oorlog te verkleinen. Peter Bak toont de parallellen en de verschillen tussen de huidige tijd en de periode rondom de Tweede Wereldoorlog. Maar in landen waar vrijheid heerst kan ook onvrijheid bestaan. Imma van Galen vertelt daarover in haar interview over ongedocumenteerde mensen in Nederland. Zij worden soms, zonder een strafbaar feit te hebben begaan, wekenlang in een isoleercel in vreemdelingendetentie geplaatst.

Wij denken dat het ons gelukt is om in dit nummer de verschillende kanten van vrijheid te belichten: van de geschiedenis tot de huidige tijd en van het vieren van vrijheid tot de prijs van vrijheid. Zelf blijf ik geïnspireerd door de tekst die op het geboortekaartje van mijn jongste zusje stond: "honderden dromen zul je prijs moeten geven, als je maar volhardt in die ene droom: een wereld bedekt met vrede". Laten we juist de vrijheid vieren, die niet voor vanzelfsprekend aannemen en deze koste wat kost beschermen.

Nienke Smit – Hoofdredacteur Impact Magazine

EN VERDER

- 12 **COLUMN**
Klaas-Jan Pos: 5 mei
- 24 **COLUMN**
Arjen van Lil: Land of the free
- 26 **INTERVIEW**
Over de herinrichting van Kamp Westerbork
- 29 **INTERVIEW**
Imma van Galen: de gevolgen van de isolatiecel
- 33 **GESCHIEDENIS**
Oekraïne: 2025 = 1938?
- 40 **COLUMN**
Lucia Hoenselaars: In en uit het nauw
- 45 **5 VRAGEN AAN**
5 vragen aan Casper Wits
- 47 **VERWERKING**
Erkenning van slachtofferschap
- 55 **ESSAY**
Bart Nauta: We shall overcome
- 58 **TENTOONSTELLING**
De verborgen camera
- 60 **UITGELICHT**
Boeken en podcasts
- 63 **NtVP**

impact over de psychosociale gevolgen van ingrijpende gebeurtenissen

Impact informeert, agendaert en discussieert over de psychosociale gevolgen van ingrijpende gebeurtenissen op zowel mensen, organisaties als samenleving. Het magazine is gericht op mensen die zich beroepsmatig bezighouden met de psychosociale gevolgen van rampen, crisis, oorlog en geweld, zoals hulpverleners, onderzoekers en beleidsmakers. Daarnaast focust Impact zich op een brede groep professionals en anderen met interesse in terugkerende actuele thema's als psychotrauma, psychosociale hulp na rampen en crisis als ook oorlog, vervolging en geweld.

Impact is een uitgave van ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld en wordt mede mogelijk gemaakt door het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) en de Nederlandstalige Vereniging voor Psychotrauma (NtVP).

Abonnement Impact komt vier keer per jaar uit, een jaarabonnement kost € 27,50. Abonneren kan door een mail te sturen naar impactredactie@arq.org

Redactie Nienke Smit (hoofdredacteur),
Lucia Hoenselaars (adjunct-hoofdredacteur),
Bart Nauta en Arjen van Lil

Redactie coördinatie Marleen van de Ven

Redactieadres Nienoord 5, 1112 XE Diemen

Contact Tel. 088-3305190, e-mail: impactredactie@arq.org

Uitgave 9de jaargang, 2025 - nr. 2

Oplage 1.050 exemplaren

Vorm en productie Bruksvoort Design

ISSN 2543-2591

In 2025 vieren we in Nederland 80 jaar bevrijding. Dat vrijheid niet vanzelfsprekend is, werd de afgelopen jaren bijzonder duidelijk met de grootschalige Russische invasie van Oekraïne. Inmiddels roept het kabinet zelfs op tot de aanleg van noodpakketten. Hoogleraar humanitaire studies Thea Hilhorst juicht dat toe, al moet er volgens haar verder worden gekeken dan enkel Defensie: 'Staal alleen is niet de oplossing.'

Door Sam de Graaff

In gesprek met Thea Hilhorst over oorlog, vrede en wederopbouw

‘Staal alleen is niet de oplossing’

De hand wuivend omhoog, een lichte grijns, voor hem twee in het rood gestoken Mounties. Wie de beelden van het driedaagse staatsbezoek van koning Willem-Alexander en koningin Maxima aan Canada terugkijkt, ziet vooral ontspanning. Een bezoek aan vrienden. De koning bedankte de Canadezen voor hun rol in de bevrijding van Nederland. 'Dank voor wat u heeft gedaan', zei hij tegen een groep veteranen. 'Kunt u het zich voorstellen dat het 70 jaar geleden is? Het voelt als gisteren, de tijd vliegt.'

Het was mei 2017. Een paar dagen later reisde het koninklijk paar door voor een bezoek aan een andere belangrijke bevrijder: de Verenigde Staten. Vol enthousiasme werden de twee door president Barack Obama onthaald in het Witte Huis. De koning bedankte na de Canadezen ook de Amerikanen, terwijl Obama Nederland roemde als oudste bondgenoot van de VS. De president omschreef het koninklijk paar als *'wonderful friends'*. Het gesprek, waar eigenlijk een kwartier voor was ingeruimd, liep uit tot een halfuur. De sfeer kon niet beter.

Hoe anders is dat nu, aan de vooravond van 80 jaar bevrijding. De Amerikaanse president Donald Trump heeft een voorliefde voor koningshuizen (hij gaat er prat op dat hij als enige president twee keer op bezoek mag bij de Britse royals) – maar verder? De hechte band tussen Nederland en de VS – tussen Europa en de VS – is

niet meer wat die geweest is. Volgens Trump is de Europese Unie een project dat is bedacht om de Verenigde Staten dwars te zitten. Een onzinnige bewering, maar tekenend voor de onderlinge spanning.

De trans-Atlantische relaties, decennia het fundament onder de Europese veiligheid, zijn slechter dan ze sinds de Tweede Wereldoorlog zijn geweest. En dat in een periode waarin Europa dicht bij huis wordt geconfronteerd met de grootschalige Russische invasie van Oekraïne en de gruwelijke oorlog in Gaza. Intern morreelt radicaal-rechts aan democratische waarden die lang werden beschouwd als onwankelbaar.

Overal in Europa wordt ondertussen geïnvesteerd in defensie, ook in Nederland. De krijgsmacht moet op peil worden gebracht. Maar ook van de burgers wordt wat extra's verwacht. In maart riep het kabinet Nederlanders op zich voor te bereiden op noodsituaties. Iedereen zou het 72 uur zelf moeten kunnen rooien, waar de overheid eerder nog uitging van 42 uur. Minister David van Weel (Veiligheid en Justitie) zei toe te willen naar een samenleving waarin iedereen zich 'even kan redden' zonder dat de centrale overheid alles doet. 'Het ligt er een beetje aan wat de calamiteit is, maar als het echt een conflict is, kan het zijn dat de nationale overheid vooral bezig is met de inzet van de krijgsmacht, met de verdediging van ons land.'

Bijeenkomst van de VN Veiligheidsraad.

Is de kans op een conflict in Nederland, kort voor 80 jaar bevrijding, groter dan die sinds 1945 is geweest?

Een interessante vraag, zegt Thea Hilhorst, hoogle-
raar humanitaire studies aan de Erasmus Universiteit.
Hilhorst onderzoekt de rol die hulp speelt in conflict-
situaties. In 2022 ontving ze voor haar werk de Spino-
zapremie, een van de belangrijkste wetenschappelijke
onderscheidingen in Nederland.

Thea Hilhorst

**‘Ik denk soms: het lijkt wel een
slechte James Bondfilm’**

‘De kans op oorlog is er in ieder geval niet kleiner op
geworden’, zegt Hilhorst met gevoel voor understatement. ‘De wereld is erg gespannen op dit moment. In de
oudejaarsconferentie ging het er nog over dat we zo’n
lange periode van vrede hebben gehad, 80 jaar. Maar dat
betekent natuurlijk niet dat er nooit meer oorlog komt,
dat kan altijd. En op dit moment zijn de geopolitieke
verhoudingen niet gunstig.’

**Het voelt als vragen naar de bekende weg, maar:
waarom niet?**

‘Het internationaal humanitair recht is al in 1864
begonnen met de Geneefse Conventies. Na de Tweede
Wereldoorlog werd er flink aan gesleuteld, ook vanuit
het gevoel: dit nooit weer. Sinds de oorlog hebben we
een fantastisch mooi systeem opgebouwd met elkaar. De
Verenigde Naties, de Veiligheidsraad. Natuurlijk zijn het
allemaal systemen waar je vanuit een perspectief van
machtsongelijkheid heel kritisch naar kan kijken: in de
Veiligheidsraad zitten machtige landen die vooral voor
zichzelf opkomen. Tegelijkertijd is het ook de enige plek
waar landen evenveel stem hebben, iedereen, één voor
één. Alle landen kunnen meestemmen.’

‘Bovendien heeft de VN allerlei takken om de inter-
nationale verhoudingen in goede banen te leiden,
om branden te blussen, er even tussen gaan staan als
ergens problemen zijn – bijvoorbeeld met de blauwhel-
men. Daarbij was er lange tijd een dominante theorie
dat als je met elkaar handelt de kans op oorlog kleiner
is. Er wordt zelfs weleens gezegd dat twee landen die
een McDonald’s hebben nooit met elkaar in oorlog zijn
geraakt. Die gedachte was echt populair.’

**Wandel durch handel, noemden ze dat in Duitsland:
verandering door onderling te handelen. Dat ging over
Oost- en West-Duitsland, én over Rusland.**

‘Op die gedachte is sinds de oorlog in Oekraïne veel
ingeboet. Mensen dachten: we hebben mooi geïnves-
teerd in de relaties met Rusland. Het ging goed. En in
één keer blijkt Rusland vals te spelen. We hebben die
mooie gaspijpleidingen in de Noordzee, en tóch kwam
er oorlog. Dat was echt een keerpunt in de internati-
onale politiek. Je ziet dat de internationale instituties
worden uitgehold door de machthebbers van deze
wereld. Dat werkt ongebreidelde machtsuitoefening in
de hand. Nogmaals: je kan zeker kritiek hebben op het
systeem dat we hebben. Maar je moet je ook afvragen: is
het een verlies als het kapotgaat? Ik denk van wel.’

**Snapt u dat mensen wakker liggen van de situatie in de
wereld?**

‘Natuurlijk, het is gewoon eng. Een Amerikaanse presi-
dent die het in z’n bol krijgt kan wilde decreten gaan
maken. Ik denk soms: het lijkt wel een slechte James
Bondfilm. Alleen dan zonder Bond, maar mét een schurk.’

Heeft u zelf eigenlijk een noodpakket klaarliggen?

‘Nou, ik ben wel van plan er één te maken.’ Lachend:
‘Maar we zijn altijd een beetje sloom.’

Hilhorst is niet per se snel onder de indruk. Voor haar
werk kwam ze veel in het buitenland, ook in landen waar
het bepaald niet rustig was. Congo, Libanon, Soedan. Op
de Filipijnen zag ze hoe er op een groep studenten werd
geschoten. Er vielen doden. Het nuanceert dat beeld van
80 jaar vrede wel een beetje, zegt ze. ‘Wij zijn oorlog hier
niet meer gewend. Maar verder hebben weinig mensen
in de wereld zo’n relaxte houding over vrede.’

Dat de overheid oproept tot scherpste, vindt ze daarom niet gek. Bovendien is zo'n oproep niet nieuw, benadrukt Hilhorst: 'Rond 2010 was er ook zo'n campagne. Veel mensen zijn dat vergeten, er werd ook een beetje lacherig over gedaan. Maar het Rode Kruis benadrukt bijvoorbeeld al 20 jaar dat er van alles kan gebeuren. Een stroomuitval, bijvoorbeeld, of een overstroming. Eigenlijk probeert de overheid de gezapigheid van "achter de dijken zitten we veilig en als er iets gebeurt komt de overheid ons redden" al jaren weg te nemen. Dat past ook binnen de gewenste participatiesamenleving.'

Toch is Hilhorst niet alleen maar blij met de huidige campagne. 'De nadruk ligt nu wel erg op oorlog. Dat is erg eenzijdig, alsof het antwoord op de dreiging alleen maar te vinden is in het opbouwen van een sterker leger – in wat militairen staal op staal noemen. Daarmee luister je niet naar de belangrijkste theorie over vrede, die van internationale samenwerking. De theorie die 80 jaar vrede toch mogelijk heeft gemaakt. We zouden óók moeten inzetten op ontwikkelingssamenwerking en diplomatie. En we moeten klimaatverandering tegen gaan, nog zo'n enorme dreiging.'

Hoe komt het dat we wegbewegen van de ideeën die juist goed hebben gewerkt?

'Tja. Voor een deel heeft het te maken met populisme, rechtspopulisme met name. Er wordt voortdurend gehamerd op een anti-institutioneel sentiment. "Hullie van Europa", "hullie van de regering", "hullie van de Verenigde Naties". En ook door een heel andere manier van omgaan met feiten en waarden. Het instituut wetenschap, het instituut kennis – het is onderuitgehaald. Als je als hoogleraar een onderzoek deelt, zegt iemand: "Interessante mening, en nu?" Een feitelijk argument wordt een mening.'

'Tegelijkertijd is er ook nog een nuancering. Recent was nog op het journaal dat een meerderheid van Nederland wil dat we iets voor vluchtelingen doen, bijvoorbeeld. En dat met het huidige kabinet.'

Maar dan wel als het gaat voor mensen die op de vlucht zijn voor oorlog.

'Dat is inderdaad vaak de disclaimer. Ergens kan ik het nog wel begrijpen, met politici die voortdurend betogen houden over "gelukszoekers". Wat zijn dat? Ik zoek ook geluk. Jij hopelijk ook.'

Terug naar 80 jaar bevrijding, toen Nederland net een oorlog achter de rug had. Na de oorlog werd West-

'De internationale instituties worden uitgehold door de machthebbers van deze wereld'

Europa met Amerikaanse steun succesvol opgebouwd. Maar u waarschuwde eerder dat er na zo'n oorlog ook veel mis kan gaan. Wat zoal?

'Wederopbouw is een ingewikkeld verhaal. Er zit ook een statistiek achter: gebieden waar de afgelopen vijf of zes jaar oorlog is geweest, zijn gebieden waar ook de kans op een nieuwe oorlog is. Als je je geld moest inzetten op waar een oorlog uitbreekt, is dat een belangrijk gegeven. Oorlog als voorspeller van een conflict. Al is dat natuurlijk een kansberekening, geen wet.'

'De risico's werken twee kanten op. Bij een wederopbouw die hop-hop-hop-snel gaat, kunnen allerlei fouten worden gemaakt. Het is bijvoorbeeld heel belangrijk dat je niet één provincie snel opbouwt en een andere niet. Vaak zijn etnische groepen geografisch verdeeld. Een groep kan zich achtergesteld voelen. Maar als er niks gebeurt, is dat ook een risico. Neem Syrië na Assad. Mensen waren ontzettend blij, er kwam een ongelooflijke energie in de bevolking: de dictator is weg! Maar als er niets gebeurt met de nieuwe openheid en de wederopbouw niet opschiet, kan het ook omslaan: politieke entrepreneurs kunnen van het moment gebruikmaken. Ontevredenheid kan leiden tot extremisme. Mensen moeten voelen dat er iets verandert, maar dat moet wel gepland gaan.'

Waar moet bij een wederopbouw nog meer op worden gelet?

'Corruptie is een groot probleem. Dat is logisch, het gaat om grote sommen geld en kwetsbare samenlevingen. We hebben geleerd dat het verstandiger is om geld bij elkaar te leggen in een fonds. Zo kan je beter checks-and-balances inbouwen. En verzoening is zeer belangrijk. Mensen van wie familieleden zijn vermoord, willen zien dat er iemand verantwoording aflegt. Aan de andere kant kan dat weer zoveel sentiment opwekken bij de gestraften – die kunnen het gevoel krijgen dat ze eenzijdig boete moeten doen. Je moet dus een gevoel van rechtvaardigheid geven, maar wraak voorkomen. Ook dat is een precair proces.'

Sam de Graaff - Freelance journalist, schreef onder meer voor *Het Parool*, *de Volkskrant* en persbureau ANP.

1948-2048

Vrijheid: de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens na 100 jaar

Eleanor Roosevelt met de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, 1948. Roosevelt was de eerste voorzitter van de Mensenrechtencommissie van de Verenigde Naties en speelde een grote rol bij het opstellen van de Universele Verklaring.

Foto ANP

In 2048 is het honderd jaar geleden dat de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens in Parijs in de Algemene Vergadering van de kort daarvoor opgerichte Verenigde Naties werd aangenomen.¹ Hoe staat het honderd jaar later met de opdracht die de lidstaten van de Verenigde Naties met het aannemen van de Universele Verklaring hebben aanvaard?

Door Marianne Hirsch Ballin

In de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens staat de menselijke waardigheid van eenieder, en de daaraan verbonden individuele rechten en vrijheden, centraal. Daarbij wordt in de Verklaring het belang van en de bescherming van een rechtsorde benadrukt, zodat mensen ook daadwerkelijk van die rechten gebruik kunnen maken. Een betekenisvolle stap, die uitdrukking

geeft aan het besef dat vrijheid, het kunnen uitoefenen van individuele rechten en vrijheden, alleen kan worden beschermd door een goed functionerende democratische rechtsstaat. Die moet bovendien zijn ingebed in een internationale rechtsorde die op diezelfde gedachte is gebaseerd. Artikel 28 van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens bepaalt daarom:

Een ieder heeft recht op het bestaan van een zodanige maatschappelijke en internationale orde, dat de rechten en vrijheden, in deze Verklaring genoemd, daarin ten volle kunnen worden verwezenlijkt.²

Nederland 'herboren'

Vaak wordt gedacht dat met de bevrijding van Nederland, tachtig jaar geleden, ook de democratie en rechtsstaat waren hersteld. En dus dat we met het vieren van de vrijheid op 5 mei kunnen vieren dat we al sinds die datum in 1945 samenleven in vrijheid, beschermd door democratie en rechtsstaat. Maar zo simpel is het niet. Na de bevrijding, en ook al daarvoor, werd hevig gediscussieerd over mogelijke veranderingen in de Grondwet en de verhoudingen tussen de staatsrechtelijke instituties. Dat blijkt uit de discussies die hierover werden gevoerd in het verzet en in kringen rond Koningin Wilhelmina.³ In feite waren democratie en rechtsstaat omstreden concepten. Om uiteenlopende redenen werd kritisch teruggekeken op Nederland in de jaren dertig. Het was daarom allerminst vanzelfsprekend hoe democratie en rechtsstaat na de verschrikkingen van oorlog en bezetting vorm zou kunnen krijgen.

Dat gold bijvoorbeeld ook voor het strafrecht. De ernst en omvang van de misdrijven van bezetters en collaborateurs mochten niet tot buitengerechtelijke wraakacties leiden, maar in de eerste maanden was daar geen houden aan. Dat resulteerde in excessen binnen en buiten penitentiaire inrichtingen. Dat de stemming zich zo sterk tegen deze 'daders' keerde, betekende overigens niet dat er veel zorg was voor de slachtoffers, de overlevenden van de Jodenvervolging en de uit Duitse kampen teruggekeerde verzetsstrijders.⁴ De weinigen die uit de concentratie- en vernietigingskampen terugkeerden, wachtte een kil, vaak achteloos onthaal, en Joden die voor mei 1940 uit Duitsland en Oostenrijk waren gevlucht, moesten om te beginnen aantonen dat zij geen 'vijandige onderdanen' waren.⁵

Nederland was 'herboren', zo was onder meer te lezen in de kranten, maar dat was geen gemakkelijke bevalling. Net als voor de economie, de infrastructuur en de volkshuisvesting begon ook voor democratie en rechtsstaat een lange periode van wederopbouw. Daarvoor waren deels bijzondere voorzieningen nodig, zoals de besluiten die ten grondslag liggen aan de bijzondere rechtspleging op grond waarvan collaborateurs na de oorlog zijn berecht en, voor het merendeel, ook veroordeeld.⁶ Vanuit het Ministerie van Justitie werd ook vermogensrechtelijk rechtsherstel georganiseerd, naast onteigening van vijandig vermogen. De democratische legitimatie voor

dit alles was in die jaren mankerende. De betreffende regelingen kwamen tot stand met een beroep op staatsnoodrecht, doordat pas in 1946 nieuwe verkiezingen konden plaatsvinden. In 1947 werd een grote parlementaire enquête gehouden om achteraf democratische controle te realiseren.⁷

Geen vanzelfsprekendheid

Na de oorlog tekende de discussie over de wijze waarop democratie en rechtsstaat vorm moesten krijgen zich bovendien af tegen de achtergrond van veranderde geopolitieke verhoudingen. De positie van Nederland in Europa en in de wereld was onherroepelijk compleet veranderd. Zo werd het koloniale bewind in Nederlands-Indië weliswaar nog enkele jaren in delen van het land hersteld, maar was dat in feite ten dode opgeschreven toen onmiddellijk na de Japanse capitulatie de onafhankelijkheid van de Republiek Indonesia werd uitgeroepen. Honderddertig jaar neutraliteitspolitiek was na de Tweede Wereldoorlog niet meer te handhaven, zeker niet toen de Duitse capitulatie werd gevolgd door een nieuwe dreiging van de kant van de Sovjet-Unie. Deze veranderde wereldorde zorgde ook voor een krachtig besef dat de Nederlandse toekomst onherroepelijk verbonden zou blijven met die van de landen om ons heen. Nederland heeft zich sindsdien, anders dan daarvoor, geëngageerd in Europese en internationale samenwerking. Op die manier werkte het mee aan een internationale rechtsorde waarin de rechten van de mens daadwerkelijk kunnen worden beschermd.

Maar wat vooral opvalt – en tachtig jaar later opnieuw of nog steeds van belang blijkt – is de worsteling om de herwonnen externe vrijheid intern te verbinden met democratische rechtsstatelijkheid. Men kan hierin de spanning herkennen tussen de twee begrippen van vrijheid die Annelien De Dijn heeft onderscheiden.⁸ Die twee begrippen betreffen enerzijds de oude opvatting van vrijheid als zelfbestuur door het volk en, anderzijds, de twintigste-eeuwse opvatting van vrijheid als bescherming van persoonlijke zekerheid en individuele rechten.⁹ De ervaringen van wanorde en ongelijkheid die de opkomst van nationaalsocialisten en fascistten in de hand hadden gewerkt, waren in 1945 niet verdwenen en zijn in de tachtig jaren sindsdien – nu eens meer, dan weer minder – een rol blijven spelen. In de periode na de bevrijding waren democratie en rechtsstaat geen onomstreden concepten, en dat geldt ook voor de tijd waarin we tachtig jaar bevrijding vieren.

Ook nu geldt dat aanslagen, oorlogen, verlieservaringen en vermoedens van complotten een deel van de

samenleving vatbaar maken voor ondemocratische en antirechtsstatelijke antwoorden. Om tachtig jaar na de bevrijding geen ruimte te geven aan zulke demonen moeten we onder ogen zien dat democratie en rechtsstaat niet daags na de vijfde mei 1945 klaarstonden om hersteld en sindsdien behouden te blijven. Integendeel: een democratische rechtsstaat vereist voortdurende discussie, aanscherpen van beoordelingen van risico's en kansen, en daarnaar handelen. Zo voorzag de grondwetsherziening van 1953 in de verankering van de Nederlandse rechtsorde in de supranationale Europese en internationale rechtsorde, is (pas) in 1965 de handelingsonbekwaamheid van gehuwde vrouwen afgeschaft en verkreeg in 2009 het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie juridisch bindende kracht binnen de Europese Unie. Het gaat om een voortdurende opdracht die actieve inzet vereist voor de waarden van de democratische rechtsstaat.

Dat moeten we doen door voortdurend de blik vooruit te richten: hoe kunnen we de opdracht van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens waarmaken? Hoe zorgen we ervoor, als het straks in 2048 honderd jaar is na de aanname van de Universele Verklaring, dat de garanties voor vrijheid, van respect voor de menselijke waardigheid van eenieder, daadwerkelijk stevig verankerd zijn in de suprematie van het recht? Wat kunnen we bijdragen aan een maatschappelijke en internationale (rechts)orde waarin die rechten ten volle kunnen worden verwezenlijkt?

De bevrijding, nu tachtig jaar geleden, heeft ons dus niet een rustig bezit van democratie en rechtsstaat opgeleverd, maar een opdracht: om de fakkel van de vrijheid brandend te houden en door te geven aan degenen die nu opgroeien of na ons komen. Als we dat doen, hebben we echt iets te vieren in 2048.

Marianne Hirsch Ballin - Advocaat en partner bij Pels Rijcken en hoogleraar Straf- en strafprocesrecht aan de VU. Ook is zij bestuurslid van het Nationaal Comité 4 en 5 mei.

REFERENTIES

1. Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, Parijs, 10 december 1948, Tractatenblad 1969, p. 99.
2. En ook in de preambule van de Universele Verklaring wordt benadrukt dat: 'het van het grootste belang is, dat de rechten van de mens beschermd worden door de suprematie van het recht, opdat de mens niet gedwongen worde om in laatste instantie zijn toevlucht te nemen tot opstand tegen tyrannie en onderdrukking.'
3. Hans Daalder, 'De Duitse bezetting en het gezag in Nederland na 1945. Enige gedachten', in: J.P.B. Jonker, A.E. Kersten en G.N. van der Plaat (red.), *Vijftig jaar na de inval*. SDU, Den Haag 1990, pp. 160-169, aldaar p. 164.
4. Ibidem, p. 165
5. Een van degenen die deze procedure moesten doorlopen was, net als mijn grootvader, Otto Frank, de vader van Anne Frank. Zie: 'Theodor Metz', *Anne Frank Stichting*, research.annefrank.org/nl/personen/2cef6f9d-6c1a-4879-a71c-1de745d5eb52/.
6. Deze besluiten waren reeds in 1943 en 1944 door de regering in ballingschap genomen ten behoeve van de berechting van collaborateurs na de oorlog. Zie hierover: 'Over CABR', *Oorlog voor de Rechter*, oorlogvoorderechter.nl/over-het-archief/. (geraadpleegd op 17 december 2024), Het Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging (CABR) is op 1 januari 2025 openbaar gemaakt. Vooralsnog kunnen dossiers alleen in het archief worden ingezien. Vanwege zorgen van de Autoriteit Persoonsgegevens over de bescherming van de privacy van (nabestaanden van) personen die in het CABR voorkomen, is het online openstellen van het archief voorlopig uitgesteld. In het archief zitten gegevens van ongeveer 425.000 verdachten. Niet in alle gevallen zijn de verdachten door de rechter veroordeeld. Een deel is bestraft met een zelfstandige afdoening door de speciale officier van justitie, aangesteld ten behoeve van bijzondere rechtspleging.
7. Deze enquête werd pas in 1956 afgesloten. Het verslag ervan omvat 19 boekdelen. Zie: www.parlementairemonitor.nl/9353000/1/j9vvij5epmj1ey0/vh8lnhrpmxw8.
8. Annelien de Dijn, *Vrijheid: Een woelige geschiedenis*. Alfabet, Amsterdam 2021.
9. Ibidem, nawoord.

EERDER VERSCHENEN

Dit artikel verscheen eerder in: Nationaal Comité 4 en 5 mei (red.), *80 keer 2 minuten. Over tachtig jaar herdenken, vieren en herinneren van de Tweede Wereldoorlog*. Boom, april 2025.

Philip Freriks Kim Putters Leo van
Bergen Marc
van Be Captain
Remco Ballin
Bas Ko hraven
Bas uipers
Matthi Bertine
Mitima sterom
Tim C Hinke
Piersm d van
de Rei oemer
Joost E je Ben
Schoer r Kila
van de g Lynn
Stroo a Elke
Weesjes Lotte Jensen David Wertheim

Koop of bestel 80 keer 2 minuten

Hij zei het echt, onze eigen NAVO-baas Mark Rutte, die als premier altijd alles wat hem onwelgevallig was met een grote glimlach van zich af liet glijden: 'We zijn niet in oorlog, maar het is ook geen vrede.' Dat klonk, juist uit zijn mond, niet alleen een beetje komisch, maar ook onheilspellend en vooral onwerkelijk. Zeker voor mij, een vijftiger die in Nederland geboren is en zich in geen andere omstandigheden heeft bewogen dan in vrede. De oorlog die mij lange tijd het meest nabij stond was de Tweede Wereldoorlog en eerlijk, die is al geruime tijd geleden. 80 jaar inmiddels, en dat vieren we dit jaar op 5 mei. Saillant detail, 5 mei is ook mijn geboortedag. Ik ben met recht een bevrijdingskind.

Die oorlog kreeg ik mee door de verhalen van mijn opa die in Leeuwarden in het verzet gezeten had. Stoere verhalen herinner ik me. De angst, het verdriet, de pijn en schuld om verlies werden sowieso moeilijk gedeeld, laat staan wanneer er kleinkinderen bij waren. Zodra het gesprek die kant opging, maakte mijn opa zich er met een grap vanaf, of werd hij door mijn oma tot de orde geroepen. 'Klaas, hou op!' Een enkele keer slechts waren er tranen. En altijd kort.

5 mei

De dagen na dat bericht van Mark voelde ik me een beetje beschaamd. Was het niet hopeloos naïef om te denken dat oorlog voor ons landje passé zou zijn? In mijn werk heb ik haast dagelijks te maken met mensen, veteranen en vluchtelingen, over wie de wetteloosheid en het nietsontziende geweld van de oorlog heen zijn gewalst. Mensen voor wie de oorlog dan misschien wel voorbij is, maar in een andere zin juist nog springlevend. Als het dáár kan, elders op aarde, waarom dan niet hier? Ja, bedacht ik me, het was naïef van me. Het zal Poetin, of elke andere willekeurige 'wereldleider' een worst wezen wat ik ervan vind of hoe het voor mij is. De wetteloosheid van de oorlog.

Zullen deze ontwikkelingen Bevrijdingsdag dit jaar anders maken? De vraag stellen is hem beantwoorden volgens mij. Op welke manier anders? Ik heb de neiging het naar het kleine toe te halen, het niveau van de enkele mens. Die enkele mens met wie ik in mijn werk van zo nabij te maken heb en die ik ook zelf ben. Met schroom herinner ik mezelf en soms die ander eraan dat er één vrijheid is die ons niet kan worden ontnomen: de vrijheid die ons in staat stelt ons tot dat wat er is op onze eigen manier te verhouden. Of zoals ik ergens las: omstandigheden beperken wat ik kan kiezen, niet dat ik kan kiezen. Volgens Victor Frankl, een psychiater die de Holocaust overleefde, gaf dit ons de mogelijkheid om tot het einde toe ons leven betekenis te blijven geven. Ik zeg het met schroom omdat dit geen easy job is als het moeilijk wordt om ons heen. Maar juist daarom helpt het ons elkaar daaraan te herinneren. Laten we dat dan in elk geval doen, op Bevrijdingsdag. Laten we ons eraan herinneren dat we de mogelijkheid behouden om vrij te zijn. In wezenlijke zin zijn we allemaal geboren op 5 mei.

Klaas-Jan Pos – Psychiater in de kliniek van ARQ Centrum'45 en expert in Dialectische Gedragstherapie.

OVERLEVENDEN VAN ASSADS GEVANGENISSEN WORSTELLEN IN HET NIEUWE SYRIË

Met de val van dictator Bashar al-Assad kwamen ook duizenden gevangenen vrij uit de martelgevangenis van het regime. Hoe ervaren overlevenden de bevrijding van hun land?

Door Cosette Molijn

De oostelijke wijken van Damascus doen aan als spooksteden. Bij binnenkomst worden de straten steeds leger en de verwoesting groter. Als er niet alleen puinhopen van over zijn, dan staan de meeste gebouwen er kapot en soms volledig gestript bij, tot op de laatste wand-

tegels en keukenblokken aan toe. Toch keren de bewoners terug naar hun grauwe en stoffige wijken die in 2013 nog het toneel waren van gifgasaanvallen door het voormalig Syrische regime – ook zonder elektriciteit, stromend water en werkend internet.

‘Ik ben eigenwijs en luisterde vaak niet naar de bewakers dus ik ben veel gemarteld’

Zohar al-Halabi in zijn woonkamer in Oost-Damascus, april 2025.

Het is hier dat de dertiger Zohair al-Halabi mij ontvangt. Hij verheugt zich op bezoek, maakt koffie en zet kleine zoetigheden klaar op een plateautje op de vloer. Zijn kleding en de paar meubels in het appartement zijn gedoneerd door mensen uit de buurt.

Al-Halabi zit op de grond en oogt onrustig. Elke paar minuten verandert hij van positie vanwege de pijn in zijn rug, overgehouden aan de martelingen in de Sednaya-gevangenis. Vroeger woonde hij een paar buurten verderop. Hij was ooit getrouwd, scheidde weer en had altijd wel werk, bijvoorbeeld in een telefoonwinkel of in de bouw. Na het uitbreken van de oorlog sloot hij zich aan bij een van de oppositiegroepen in Oost-Damascus. In 2014 werd hij opgepakt en in een schijnproces veroordeeld tot een jarenlange gevangenisstraf.

Tien jaar lang – waarvan zes in Sednaya, het meest beruchte detentiecentrum dat ook wel bekend stond als het menselijk slachthuis – zat al-Halabi vast. 'Ik ben eigenwijs en luisterde vaak niet naar de bewakers dus ik ben veel gemarteld.' Van elektrocutie tot aan 'de autoband', waarin iemand dubbelgevouwen in een autoband wordt gestopt zodat het slaan met stokken of riemen nog meer pijn doet; de martelmethode die hij beschrijft komen overeen met wat andere voormalig gedetineerden vertellen. 'Wat ze ook vaak deden was continu op dezelfde plekken slaan en schoppen, bijvoorbeeld op de nieren zodat mensen dan overleden aan nierfalen.' Bij al-Halabi is zijn blaas dermate beschadigd dat hij nu incontinent is.

In december kwam hij vrij, een ongelooflijke dag. Maar al snel beseft hij dat zijn oude leven niet meer terug zou komen. Zijn wijk is verwoest, familieleden en kennissen gevlucht en uit het oog verloren. 'Ik kwam erachter dat mijn ouders waren overleden terwijl ik vastzat. Nu ben ik elke dag alleen. Het is heel moeilijk, ik weet niet wat mijn toekomst is, ik heb geen werk en verveel mij de hele dag.'

Al-Halabi is een van de vele duizenden Syriërs die in december uit de gevangenschappen werden vrijgelaten. De beelden daarvan, en daarna van duizenden mensen die wanhopig in de gevangenschappen naar verdwenen geliefden zochten, gingen de hele wereld over.

Oud-dictator Bashar al-Assad, die na de val van zijn regime vluchtte naar Rusland, breidde het al beruchte gevangensysteem dat zijn vader Hafez bouwde vanaf de jaren zestig uit tot een netwerk van bekende en geheime locaties in het hele land. Alleen al sinds 2011

verdwenen hier vele tienduizenden mensen: politieke tegenstanders, activisten, academici, journalisten en eigenlijk iedereen die pech had. Veel van hen zijn nooit meer teruggekeerd, waarschijnlijk doodgemarteld, geëxecuteerd of overleden aan ondervoeding, ziekten of andere medische problemen.

Zij die het overleefden, zijn vaak nog maar een schim van de persoon die ze ooit waren: ondervoed, gehavend en getraumatiseerd van de vaak jarenlange gruwelen die ze hebben moeten ondergaan. Massa al-Mari, een psychiater in het Ibn Rushd psychiatrisch ziekenhuis in Damascus, ziet sinds december niet alleen méér maar ook ernstiger getraumatiseerde slachtoffers binnenkomen. 'We zien veel slapeloosheid omdat mensen niet in slaap durven te vallen. Dit hoort bij een breder palet aan symptomen van zware PTSS, zoals depressie, angststoornissen en soms zelfs psychoses.'

Therapeuten zien gevallen van dissociatie en depersonalisatie, mogelijk ontstaan als beschermingsmechanismen. Vroeger gezonde jongens die studeerden of een baan hadden maar na hun vrijlating hun eigen naam niet meer weten, zichzelf niet herkennen in de spiegel of vanuit een 'alternatieve' persoonlijkheid hun eigen familie afwijzen.

'Ik wil mijn waardigheid terug'

Psychiater Mazen Hedar ziet dat door de oorlog het stigma rond mentale gezondheid enigszins is afgenomen en meer mensen hulp zoeken. Hedar heeft een

Verwoesting in de wijk Jobar in Oost-Damascus, maart 2025.

privékliniek in Damascus en leidt onder meer een call centre voor psychosociale hulp in samenwerking met het ontwikkelingsprogramma van de Verenigde Naties, UNDP. 'Die toegenomen acceptatie is goed. Maar er zijn mogelijk een paar miljoen mensen met zware psychische problemen, terwijl we in Syrië nog geen honderd psychiaters hebben.'

De zorg in Syrië ligt sowieso in puin. Volgens de Wereldgezondheidsorganisatie opereert nog geen 60 procent van de ziekenhuizen en 40 procent van de eerstelijns gezondheidscentra op volle capaciteit. Door oorlogsschade en een gebrek aan geld voor personeel, onderhoud, medische voorraden en apparatuur dreigen er veel te sluiten.

De maatschappij is in het algemeen nog niet in staat om mensen als voormalig gedetineerden op te vangen en de steun te geven waar zoveel behoefte aan is. Na bijna veertien jaar oorlog is het land kapot, zijn infrastructuur en instituties verwoest, en zijn de mensen uitgeput. Zo'n negentig procent van de Syriërs leeft onder de armoedegrens en honderdduizenden wonen nog in vluchtelingenkampen. Internationale en vooral Amerikaanse sancties tegen de Syrische staat belemmeren wederopbouw in vrijwel elke sector.

Hoewel de veiligheidssituatie in Syrië nu vele malen beter is dan onder het vorige regime, zijn nog lang

niet alle problemen opgelost. Islamitische Staat is nog steeds aanwezig in sommige delen van het land, en de nieuwe regeringstroepen raken nog regelmatig in gevecht met oud-Assad milities en andere groepen die zich niet bij de nieuwe autoriteiten willen aansluiten. Bij wraakacties tegen oud-regimeloyalisten worden nog regelmatig mensen gedood, ook burgers.

Behalve psychologische en medische problemen die zijn overgehouden aan het gevangenschap zijn er dus nog meer complicaties die mensen verhinderen hun leven weer op te pakken. Zo heeft Al-Halabi in Damascus net als veel anderen financiële problemen. Hij heeft wel eens hulp gehad van een organisatie, maar dat geld is zo weer op. Zijn appartement moet hij mogelijk binnenkort uit, vreest hij. 'Ik wil niet bedelen om geld. Het enige wat mij nu zou helpen is een baan en mensen om mij heen, zodat ik mijn waardigheid terugkrijg. Ik ben een jonge man, ik kan van alles doen. Nu heb ik te veel tijd om na te denken over wat mij allemaal overkomen is.'

Uitsluiting en stigma

Samaher en haar oudste dochter Amna (29) zitten drie jaar na hun vrijlating ook nog altijd in een penibele situatie. Ze wonen samen met Samahers echtgenoot en drie andere kinderen in een klein dorpje in de bergen op een uur rijden van Damascus. Het glooiende landschap doet hier pittoresk aan, maar de bevolking hier is arm en heeft nog minder toegang tot voorzieningen dan in de hoofdstad.

In de woonkamer liggen de kussens op de grond. Samaher's jongste kind met downsyndroom komt uit nieuwsgierigheid kijken. Het huis oogt leeg, en dat is het ook zegt Samaher. 'We hebben al onze spullen verkocht om tijdens de oorlog nog te kunnen eten. Ook zijn we jarenlang afgeperst door iemand die voor het regime werkte en hebben we veel geld betaald om ons en onze zoon uit de gevangenis te krijgen.'

Voor de familie begint de nachtmerrie als de oorlog al een paar jaar gaande was. 'Ik werkte als schoonmaakster, mijn man reed een minibusje. Nadat hij een keer een paar jongens had vervoerd waarvan sommige mensen zeiden dat ze voor de oppositie werkten, begonnen buurtgenoten ons aan te geven bij de inlichtingendiensten.' Syrië werd bestuurd door regime-loyalisten en de veiligheidsdiensten, die overal agenten hadden, zorgden voor een cultuur van wantrouwen. Het aangeven van mensen werd vaak beloond met geld of banen, anderen werden gedwongen om voor de inlichtingendiensten te werken.

In 2019 wordt Samahers oudste zoon opgepakt en vastgezet. Niet lang daarna arresteert het regime Samaher en Amna. Ze worden ervan beschuldigd de oppositie te helpen en worden veroordeeld tot enkele jaren gevangenisstraf. 'Ze behandelden ons als dieren. We dronken water uit de toiletpotten. In de winter moesten we de vloeren met de lakens waarop we sliepen schoonmaken met koud water en er daarna urenlang op staan. Het was afschuwelijk. Maar soms bedacht ik mij dat mijn zoon in Sednaya zat, wat hij daar waarschijnlijk meemaakte en dacht ik: ik ben niet beter dan hij is, ik kan dit overleven.'

Nu gaat er geen dag voorbij dat ze zich de martelingen en vernederingen niet herinneren. Ze horen nog altijd het geluid van de sloten van de gevangenisdeuren die open en dicht schuiven, en kampen met gezondheidsproblemen.

Het gezin heeft bijna geen inkomsten. Werk is in Syrië sowieso amper te vinden, en Samahers man kan vanwege zijn eigen gezondheid ook niet werken. Haar zoon vluchtte na de gevangenis naar Libanon, en de jongste met downsyndroom kan niet naar school.

Na bijna veertien jaar oorlog is het land kapot en zijn de mensen uitgeput

Amna is depressief, zegt ze. 'Ik wil mijn opleiding afmaken, maar de universiteit maakt het ons zo moeilijk om weer in te stromen. Door die tijd in de gevangenis heb ik het idee dat ik alles wat ik geleerd heb vergeten ben.' Nog steeds raakt ze in paniek als ze een man in legerkleding ziet lopen. Bovendien krijgt vooral zij als jonge vrouw te maken met beschimping en uitsluiting. 'Het enige wat mensen mij vroegen nadat ik vrijkwam was "Ben je verkracht?"' Mensen uit de buurt roddelen over haar, en waarschuwen mannen zelfs dat ze niet met haar in zee moeten gaan.

Psychiater Massa Al-Mari heeft vrouwen gezien die inderdaad verkracht zijn, soms systematisch, door gevangenisbewaarders. 'De meerderheid van de vrouwen die dit is overkomen zal het niet aangeven, omdat ze te maken kunnen krijgen met intimidatie of bang zijn dat hun echtgenoot ze verlaat.' Ze ziet dit ook als een van de grote verschillen tussen mannen en vrouwen. 'Mannelijke ex-gedetineerden worden over het algemeen vaker onthaald als helden, terwijl vrouwen meer verwijten krijgen over dat ze überhaupt zijn opgepakt. En er heerst

een groot stigma op verkrachting in Syrië. We moeten mensen ervan bewust maken dat het niet hun schuld is en dat ze hen niet moeten afwijzen. Tegelijkertijd moeten we niet generaliseren want het is niet elke vrouw gebeurd.'

In de gevallen dat dit een zwangerschap tot gevolg had, zijn de kinderen meestal afgepakt en naar familie of weeshuizen gestuurd. Nog altijd is van duizenden kinderen in de beruchte weeshuizen niet bekend wie de ouders zijn.

Opnieuw in de steek gelaten

Blij dat het Assad-regime verleden tijd is, zijn de Syriërs allemaal. Maar voor voormalig gedetineerden kan het lastig zijn op opluchting en blijdschap op te brengen. Want wat is deze vrijheid waard als ze ook nu nog amper kunnen overleven, vragen sommigen zich af. Het wantrouwen in de medemens zit bovendien diep. Buren die elkaar verraadden moeten weer samen zien leven. En mensen moeten zien te verkroppen dat niet alleen ambtenaren maar ook andere mensen die voor het regime werkten – van gevangenisbewaarders tot aan legergeneraals en leden van doodseskaders – nu vaak vrij rondlopen.

Positieve ontwikkelingen op diplomatiek niveau, zoals de nieuwe regering die eind maart van start ging, het opbouwen van instituties en herstel van diplomatieke banden met de rest van de wereld – allemaal nodig voor de wederopbouw van Syrië – zijn voor mensen die aan het overleven zijn een ver-van-hun-bed-show. Samaher, Amna en Zohair zeggen zich opnieuw in de steek gelaten te voelen. 'Ik besloot om te gaan vechten en zat tien jaar vast. Maar niemand van de overheid of andere groepen is langsgesproken om mij te bedanken en te vragen wat ik nodig heb', zegt Zohair.

De bevrijding is voor veel Syriërs dus nog geen eind goed, al goed. Wel proberen vrijwilligersorganisaties en NGO's ook deze groep steeds meer bereiken, ziet Al-Mari. Zij zette zelf een stichting op die met hulp van donaties medische kosten van ex-gedetineerden vergoedt. 'Ik denk dat onze publieke sector met de juiste hulp weer kan opbloeien.'

Cosette Molijn - Werkt vanuit Libanon en schrijft voor onder meer *De Groene Amsterdammer*, *NRC Handelsblad* en *Wordt Vervolgd* over migratie en Europese en internationale politiek in het Midden-Oosten.

In gesprek met filmmaker Sunny Bergman over haar nazi opa

‘Ik heb het verdriet van mijn vader op mijn schouders genomen’

Door Nienke Smit en Lucia Hoenselaars

In het Duitse dorpje Rahden begon een beladen geschiedenis voor de familie Bergman. Dina Bergman (de oma van Sunny) raakte na een verkrachting zwanger van de nazi burgemeester aldaar, Heinrich Stender, voor wie zij werkte als dienstmeisje. Hij keek niet om naar hun kind, en hij bood Dina een 'oprotpremie' aan, waarna zij met haar zoon Richard van anderhalf jaar terug naar Nederland ging. Sunny's vader Richard werd een tijdje later bij zijn grootouders achtergelaten. In het boek *Mijn Nazi Opa* gaat Sunny Bergman samen met haar vader op een openhartige en kwetsbare reis op zoek naar de werkingen van het intergenerationeel doorgegeven trauma. 'Mijn vader heeft er maar één keer met zijn moeder over gesproken en dat is gelukkig op band opgenomen, dus dat hebben we samen kunnen terugluisteren.'

Hoe kwam je op het idee om op onderzoek uit te gaan?

'Ik gebruik mijn persoonlijke leven heel veel in mijn werk en zo'n verleden is natuurlijk een uitgelezen kans om onderzoek te gaan doen. Dat wilde ik al langer. Mijn vader is zeven jaar geleden verlamd geraakt en toen werd hij van een heel actieve man die middenin het leven stond opeens compleet hulpbehoevend. In die periode dacht ik: dit is misschien wel heel interessant om samen met hem te gaan doen. Het is leuk om samen een project te hebben, en ik moest toch voor hem mantelzorgen.'

'Zo'n vijftien jaar geleden is mijn vader zelf al een keer naar zijn geboortedorp Rahden gegaan, en heeft hij ook de Duitse archieven bezocht om meer uit te zoeken over zijn vader, broers en zussen. Het vervelende is dat zijn vader hem niet officieel erkend heeft, waardoor hij geen toegang kreeg tot de gegevens omdat hij niet kon aantonen dat hij familie was. Mijn vader had eerder wel een foto gevonden, daar kwam hij vijftien jaar geleden mee op de proppen toen hij zijn eerste tripje naar Rahden had gemaakt. Mijn twee zoons klagen heel vaak dat ze klein zijn, aan die foto te zien komt dat toch echt door mijn nazi opa', vertelt Sunny lachend.

Heel veel mensen ervaren schaamte of taboe om over dergelijke familiegeschiedenissen te praten. Ken jij dat ook?

'Als je je ergens heel erg over schaamt is het juist interessant daar licht op te schijnen'

'Mijn vader heeft er nooit een taboe van gemaakt en hij heeft zich nooit geschaamd, hij was gewoon boos op die man. Ik denk dat schaamte en taboe ontstaan als je met de nek aangekeken wordt door de omgeving, en als je ouders dingen onder het tapijt schuiven. Bij ons was dat niet zo. In mijn opvoeding heeft mijn vader mij juist heel erg geleerd om verantwoordelijkheid te nemen voor onrecht in de wereld. Dus je kan je bewust zijn van historisch onrecht, maar ik voel me niet verantwoordelijk voor het verleden van mijn opa of bijvoorbeeld het sla-

vernijverleden. Ik voel me wel verantwoordelijk voor onrecht en ongelijkheid dat tegenwoordig plaatsvindt - om daar iets aan te veranderen. Dat is denk ik het verschil.'

Was het gegeven dat je opa een nazi was binnen jouw hele familie altijd al bekend?

'Het was bij de nucleaire familie bekend maar niet binnen de *extended family*. Mijn ooms en tantes wisten het niet, zijn halfbroers en zussen ook niet. Voor mijn gevoel heb ik het altijd geweten, ik kan me het exacte moment dat ik erachter kwam niet meer herinneren. Mijn broertjes en zusjes wisten het ook en mijn vader en ik wilden

al veel langer geleden een film hierover maken. Het is jammer dat we dat niet gedaan hebben toen mijn oma nog leefde, maar we dachten dat het te moeilijk zou zijn voor haar.'

Wat heeft de zoektocht jou opgeleverd?

'Ik vind dat een moeilijke vraag want ik heb het boek geschreven in een periode die heel heftig voor mij was omdat ik aan het scheiden was. Ik durf het boek ook eigenlijk niet te herlezen, omdat het mij herinnert aan die heftige tijd. Maar ik denk dat het onderzoek me toen heel erg geholpen heeft om dingen te verwerken. En ook om de stap te zetten om te gaan scheiden.'

Je schrijft in het boek dat de traumapatronen in jezelf ook invloed hadden op jouw relatie.

'Ja, want ik heb ontdekt dat ik me altijd heel verantwoordelijk heb gevoeld voor het verdriet van mijn vader. Ik was op een gegeven moment geïnteresseerd geraakt in voorouders en hoe er in andere culturen gekeken wordt naar het belang van voorouders. In niet-westerse culturen is er al van oudsher aandacht voor intergenerationele traumaoverdracht - alleen wordt het niet zo genoemd. Ik heb samen met mijn vader een voorouder-ritueel gedaan, wat hij potsierlijk en belachelijk vond maar hij deed wel mee. We moesten foto's neerleggen en een kaarsje branden en iets voelen voor zijn vader en moeder, mijn opa en oma. Ik nam dat serieus, mijn vader niet echt maar zijn emotie kwam wel naar boven. Er kwam heel veel woede en hij zei: "Hoe kan je, hoe kan je zo'n klein wezentje achterlaten!?" Dat heb ik zelf ook gevoeld toen mijn eigen kinderen heel klein waren. Dat is zo iets magisch, die connectie die je hebt met een baby, hoe kan je die achterlaten? Hoe konden mijn grootouders dat doen bij mijn vader? Toen realiseerde ik me: waarschijnlijk heb ik, als zijn eerste kind, dat op mijn schouders genomen, de verantwoordelijkheid van het verdriet van mijn vader. Vervolgens heb ik een partner gekozen met hetzelfde trauma als mijn vader, de vader van mijn kinderen is ook achtergelaten door zijn moeder, ook rond dezelfde leeftijd. Dan denk ik: hoe kan dat? Welke rare intergenerationele traumaloop herhaal ik? Hoeveel mannen zijn er die achtergelaten worden door hun moeder?'

Tijdens je zoektocht werd het verhaal dat jouw oma door een verkrachting van jouw opa zwanger was geworden in twijfel getrokken. Hoe was dat voor jou?

'Dat gebeurt natuurlijk heel vaak, dat slachtoffers van seksueel geweld niet geloofd worden. Er is recent een onderzoek gedaan waaruit blijkt dat 20 tot 25% van jonge mannen tot 35 jaar slachtoffers van seksueel geweld niet geloven. En tijdens de research voor mijn nieuwe documentaire *Blauwe ballen* zagen we ook dat het idee van valse aangiftes heel sterk leeft, terwijl uit internationaal onderzoek blijkt dat dat helemaal niet vaak voorkomt. Dus ja, dat was ook wel weer typisch, dat een aantal mannen opperden: misschien was het wel geen verkrachting. Maar waarom zou ze erover liegen?'

'Ik raakte er wel van in de war want het waren best wel overtuigende slimme mensen die dat zeiden. Ze zeiden zoiets van: ongewenst zwanger worden was in die tijd een taboe dus als je er dan een verkrachting van maakte dan kon je er zelf niets aan doen. Maar toen ik mijn oma daarover hoorde praten in die geluidsopname dacht ik: nee.'

In je werk ben je heel open over jezelf. Zijn er voor jou taboes?

'Ja, er zijn wel dingen waar ik niet over praat. Maar ik heb op een gegeven moment gemerkt dat kwetsbaarheid kracht is. Dat waar ik mij onzeker over voel of waar ik me voor schaam, een heel groot deel van de mensheid dat ook heeft. Dus door dat te delen maak je juist verbinding. En dat gebruik ik in mijn werk, ik zet dat in. Je ziet nu op social media dat iedereen alles maar deelt over hun persoonlijke leven, dat doe ik zelf niet vaak. Als ik iets deel doe ik het wel met een doel. Ik denk dat het anders ook kan leiden tot een soort narcistisch exhibitionisme. Bij de laatste film *Blauwe ballen* had ik ook een therapie sessie gefilmd, dat vond ik al een beetje op het randje. Maar gelukkig hebben we het wel gedaan want ik hoor van heel veel mensen dat ze het herkenbaar vinden. En die herkenbaarheid, dat is het belangrijkste waarmee je die verbinding kunt creëren. Maar ook ik heb zeker dingen die ik niet deel, waar ik me echt voor schaam.'

Het doorgeven van het trauma, zie je daar naast negatieve ook positieve kanten aan?

'Ik weet niet of je het zo binair kunt stellen. Ik denk dat het bijna onmogelijk is om helemaal niks door te geven aan je kinderen. Idealiter werk je zelf al je trauma's uit en ga je daarna een heel gezonde relatie aan met een partner en krijg je kinderen, maar zo werkt het voor 99% van de mensen niet.'

Nu zijn er best veel mensen die een geheim hebben in de familie, van een opa die nazi was of van een andere gebeurtenis waar een taboe op rust. Wat voor boodschap heb je voor die mensen?

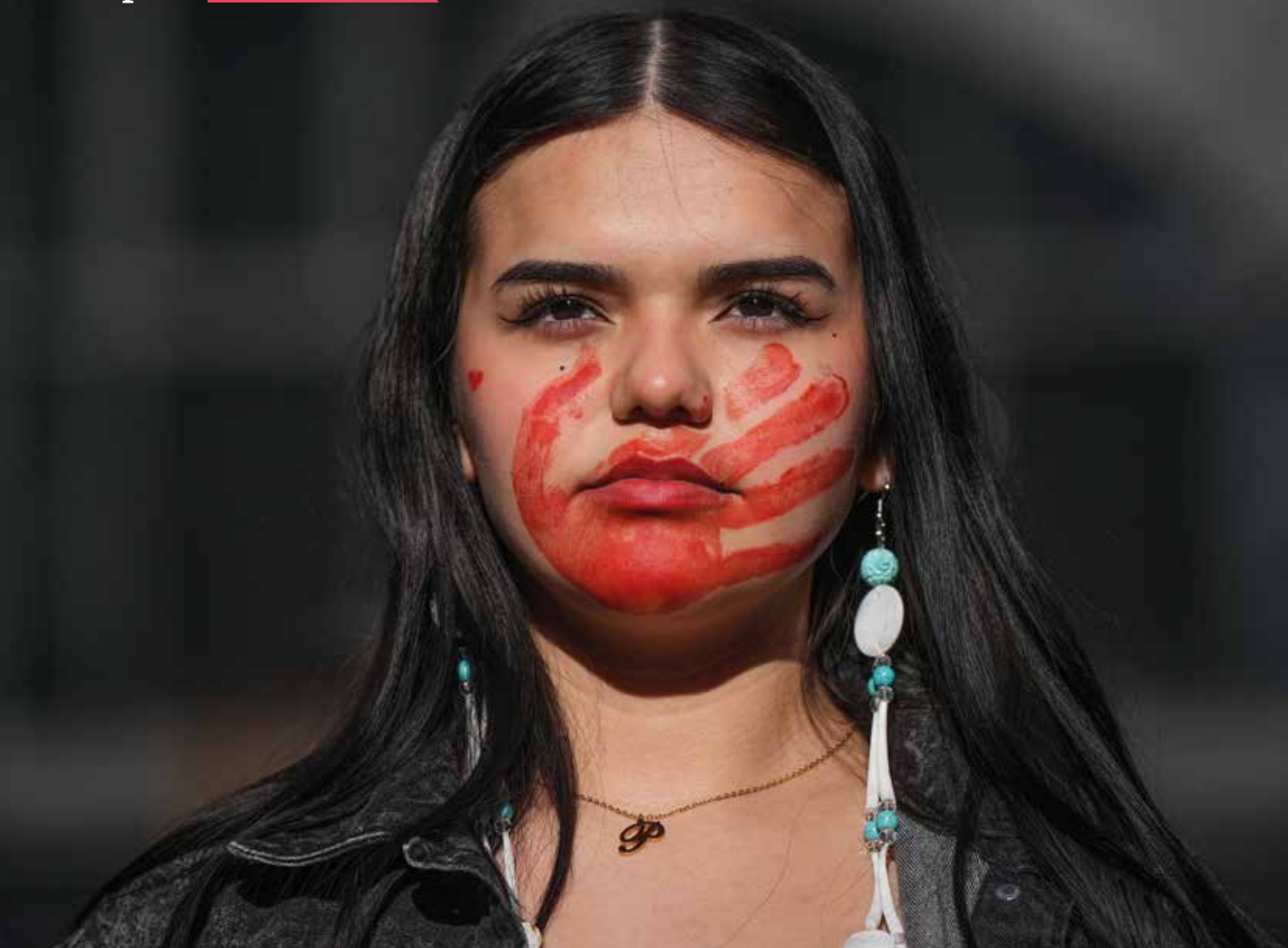
'Ik zal nooit tegen mensen zeggen: je moet over je geheimen praten. Iedereen heeft zijn eigen manier om daarmee te om te gaan. Maar ik denk wel dat als je je heel erg over iets schaamt en dat het een heel groot geheim is, dat het dan juist interessant is om daar licht op te schijnen. Dan is het iets dat waarschijnlijk in de rest van je leven ook voor blokkades gaat zorgen.'

En dat dat generaties lang doorgegeven kan worden?

'Ja, want als het voor jou een heel groot geheim is en je wil er niet over praten dan voelen je kinderen dat ook.'

Nienke Smit – Klinisch psycholoog bij ARQ Centrum⁴⁵ en hoofdredacteur van *Impact Magazine*.

Lucia Hoenselaars - Beleidsonderzoeker/adviseur bij ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolg en Geweld en adjunct-hoofdredacteur van *Impact Magazine*.

Een vrouw met een rode handprint op haar gezicht, symbool voor de vrouwen van wie de stem niet meer gehoord kan worden. Vancouver februari 2025.

Gestolen levens op gestolen grond

Al 34 jaar liggen op 14 februari de straten van Vancouver's Downtown Eastside vol met rozenbladeren. Niet voor Valentijnsdag, maar voor de Missing and Murdered Indigenous Women and Girls (MMIWG). De rozenbladeren markeren de locaties waar iemand vermoord of voor het laatst gezien is. Inheemse vrouwen en meisjes worden nog steeds disproportioneel vaak vermist of vermoord. De dieperliggende wortels van het geweld schuilen in de koloniale geschiedenis.

Door Annemarie van Dijk

Het is druk op de kruising van Main Street met East Hastings, het centrale punt van de Downtown Eastside in Vancouver, Canada. Sinds 10 uur vanmorgen verzamelen familieleden van vermiste en vermoorde Inheemse vrouwen zich buiten Carnegie Community Centre. Velen dragen regalia en portretten van hun gemiste geliefden. De lucht ruikt naar salie die verbrand wordt om de zielen van de familieleden te reinigen en te zegenen. Voordat de mars begint, spreken familieleden van slachtoffers de menigte toe. Het duurt bijna drie uur. Zoveel families zijn hun dochters, zussen, moeders of grootmoeders kwijtgeraakt. Sommigen zijn al sinds 1960 vermist, anderen nog maar een paar maanden. Een moeder constateert de afwezigheid van politici: 'Waar is de premier? Waar is de oppositieleider? En waar is de premier van British Columbia? Hier niet in elk geval.'

Als laatste spreekt een jonge man. Zijn stem trilt terwijl hij de menigte toespreekt. Hij vertelt over zijn 15-jarige dochter die in mei 2023 werd vermoord. Een voorbijganger vond haar zwaargehavend, op leven na dood, in een weiland achter een motel. De voorbijganger nam een foto – de laatste foto die de vader van zijn dochter heeft gezien, en die voor altijd in zijn geheugen gegrift is. Zijn dochter stierf kort daarna. De vader breekt terwijl hij erover vertelt. Zijn pijn wordt gevoeld door de bijna duizend mensen die zich voor de mars verzameld hebben.

Vancouver staat bekend als een hippe stad te midden van imposante bergen, een blauwe oceaan en specta-

De straten van de Downtown Eastside geuren naar urine, afval en uitwerpselen

culaire uitzichten. Door de prachtige ligging is het een populaire vakantiebestemming en een geliefde woonplaats voor de rijken. Maar wie vanaf Canada Place, het toeristische centrum waar alle cruiseschepen aanmeren, een kilometer verder loopt, komt terecht in een heel andere wereld. De straten van de Downtown Eastside geuren naar urine, afval en uitwerpselen. Op de grond liggen naalden, en mensen – sommigen bij bewustzijn, anderen volledig van de wereld. De buurt is het armste postcodegebied van Canada, in een van de duurste steden op aarde. Het lijdt onder een fentanylcrisis en veel mensen zijn dakloos en ervaren mentale problemen. Er wonen buitenproportioneel veel Inheemse mensen in dit gebied in verhouding tot de rest van Vancouver; een gevolg van kolonialisme en de eeuwenlange genocide tegen Inheemse mensen.

Their spirits live within us

Met name de *residential* schools hebben veel impact gehad. Dit waren door de staat en kerk gerunde kostscholen die actief waren van 1880 tot in de jaren '90 van de twintigste eeuw. Inheemse kinderen werden bij hun ouders en familie weggehaald om 'heropgevoed' te worden, weg van hun Inheemse cultuur. In de scho-

Mars voor de Missing and Murdered Indigenous Women and Girls, Vancouver 2021.

len heerste een systematische cultuur van mishandeling en seksueel misbruik. Nog steeds worden er bij voormalige schoolgebouwen lichamen van kinderen ontdekt. Tot nu wordt het aantal kinderen dat stierf in de scholen geschat op minstens zeventuizend. Vrijwel alle Inheemse mensen in Canada zijn getraumatiseerd en beschadigd door de residential schools. Zoals een moeder tijdens de mars het bracht: 'Op de overlijdensakte van mijn zoon staat "overdosis" als doodsoorzaak. Maar eigenlijk had er residential school moeten staan.'

Daarna vertrekt de mars voor een ronde door de Downtown Eastside. Ouderen lopen voorop, met veren verspreiden ze de medicinale rook van brandende ceder en salie die ze op schelpen met zich meedragen. Ze worden gevolgd door een bonte menigte die kleurige Inheemse lintrokken draagt, de zogenaamde *ribbon skirts*, en dekens van de Haida Nation met patronen in rood en zwart. Ook zijn er banners met teksten als 'Stolen Lives on Stolen Land', 'No More Stolen Sisters', en 'Their Spirits Live Within Us'. Veel mensen dragen rood, de kleur van de MMIWG. Sommige vrouwen hebben een rode handprint op hun gezicht. Die symboliseert de vrouwen van wie de stem niet meer gehoord kan worden, en de oorverdovende stilte van de media

Inheemse vrouwen hebben een zes keer grotere kans om vermoord te worden dan niet-Inheemse vrouwen

en de politie. Geleid door de drums en zang beweegt de menigte zich voort. Op bijna elke straathoek wordt er gestopt. Dit is een plek waar een vrouw vermoord is of voor het laatst is gezien.

Drie vrouwen in ribbon skirts dragen het portret van hun vermiste dierbare.

De cijfers over geweld tegen Inheemse vrouwen zijn schokkend: 10 procent van alle vermoorde vrouwen in Canada is Inheems, terwijl slechts 3 procent van de vrouwen in Canada Inheems is.¹ Inheemse vrouwen hebben een zes keer grotere kans om vermoord te worden dan niet-Inheemse vrouwen.² Ook Inheemse transgenders en two-spirits – een verzamelterm uit Noord-Amerikaanse Inheemse culturen voor mensen die zowel mannelijke als vrouwelijke eigenschappen in zich dragen en vaak een spirituele rol vervullen – worden buitenproportioneel vaak slachtoffer van (dodelijk) geweld.³

Foto Annemarie van Dijk

British Columbia, de provincie waar Vancouver in ligt, heeft de meeste MMIWG-zaken van Canada. Bijna een derde van de zaken speelt zich hier af. In de provincie liggen de beruchte Highway 16 – door de vele moorden en vermissingen ook bekend als de ‘Highway of Tears’ – en de Downtown Eastside.⁴ Vrouwen in de Downtown Eastside zijn kwetsbaar. Ze hebben vaak te maken met geweld en structurele discriminatie, waardoor ze vaker op straat belanden; in armoede leven; en worstelen met verslavingen en mentale problemen. Door een combinatie van deze problemen hebben veel Inheemse vrouwen in de Downtown Eastside geen andere optie dan de straatprostitutie in te gaan. Dat, samen met het feit dat moordzaken met Inheemse vrouwen minder vaak worden opgelost, maakt hen tot een gemakkelijke prooi.⁵ Er zijn enkele seriemoordenaars bekend die hun slachtoffers uit de Downtown Eastside haalden. De bekendste is Robert Pickton, een varkensboer die bekende 49 vrouwen vermoord te hebben.

Lichamen teruggebracht naar hun gemeenschappen

In de lucht boven de mars cirkelen drie adelaars. ‘Die zijn er elk jaar,’ zegt Stephen Lytton, een activist die elke editie van de mars heeft bijgewoond. ‘Ze komen om de families te steunen.’ Lytton behoort zelf tot de Nlaka’pamux Nation. Ook hij moest vroeger naar een residential school waar hij, als kind met cerebrale parese, misbruikt is. Hij woont al vele jaren in de Downtown Eastside en kent als geen ander de gevolgen van kolonialisme voor zijn gemeenschap. Als *elder* is hij goed bekend in de buurt en biedt mensen woorden van troost, of maakt een grapje om de gemoedstoestand te verlichten. Het is een zware en emotionele dag. Ook voor mij heeft hij wijze woorden: ‘Je bent net getuige geweest van 500 jaar kolonisatie en genocide. Zorg goed voor jezelf en doe het rustig aan. Zie het als een puzzel, probeer het stukje-voor-stukje te verwerken. Zo doen wij, de Inheemse bevolking van Turtle Island, dat.’

Aan het eind van de middag eindigt de mars met liederen voor de schepper: ‘Oh Creator, no more stolen sisters!’ Als ik na afloop richting huis loop zie ik nieuwe posters met vermiste Inheemse vrouwen en mannen hangen. Elke dag zijn het er meer. Volgend jaar zullen er bij de mars waarschijnlijk nieuwe slachtoffers herdacht worden.

In de provincie Manitoba gaf premier Wab Kinew onlangs de opdracht om de afvalbergen te doorzoeken naar de lichamen van vermiste Inheemse vrouwen. Inheemse gemeenschappen vroegen daar al jaren om, maar werden steeds genegeerd. Kinew, de eerste

Volgend jaar zullen er bij de mars waarschijnlijk nieuwe slachtoffers herdacht worden

Inheemse premier van Manitoba, luisterde wel. Inmiddels zijn er vier vrouwen gevonden en zijn hun lichamen teruggebracht naar hun gemeenschappen.

Ook Stephen Lytton blijft hoop houden. ‘Toen de mars vierendertig jaar geleden begon, waren er slechts een paar vrouwen uit de gemeenschap die aandacht probeerden te vragen voor het feit dat er vrouwen vermist werden. Dit jaar kwamen naar duizenden mensen vanuit heel Turtle Island om hun stem te laten horen. Verandering komt voort uit betrokkenheid van de gemeenschap, maar gebeurt niet van de ene dag op de andere. Ondanks dat de dood onze gemeenschappen raakt, zie ik telkens weer de schoonheid in de toewijding van degenen die ons willen begrijpen en ondersteunen.’

Annemarie van Dijk - Historicus, gespecialiseerd in genocide en de doorwerking van kolonialisme. Ze woont deels in Vancouver, waar ze als vrijwilliger actief is in de Downtown Eastside.

REFERENTIES

1. Native Women’s Association of Canada, Fact Sheet: *Missing and Murdered Aboriginal Women and Girls*.
2. Burczycka, Marta and Cotter, Adam, *Court Outcomes in Homicides of Indigenous Women and Girls, 2009-2021* (2023). www150.statcan.gc.ca/n1/pub/85-002-x/2023001/article/00006-eng.htm
3. National Inquiry to Missing and Murdered Indigenous Women and Girls, *Reclaiming Power and Place: the final report of the National Inquiry into Missing and Murdered Indigenous Women and Girls* (Canada, 2019). Te raadplegen via www.mmiwg-ffada.ca/final-report/.
4. Bekijk aflevering 1: ‘Verdwenen Vrouwen’ van de VPRO-serie Paradijs Canada voor meer informatie over de Highway of Tears. Te zien via NPO Start.
5. Burczycka, Marta and Cotter, Adam.